

บทที่ 6 สรุปและอภิปรายผล

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปของพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 4 – สมัยรัชกาลที่ 5 ได้ทำการศึกษาจากพระพุทธรูปจำนวน 56 องค์ ที่มาของการสร้างพระพุทธรูปสามารถจำแนกได้เป็น 4 กลุ่ม คือ 1) พระพุทธรูปสร้างขึ้นใหม่ จำนวน 36 องค์ 2) พระพุทธรูปโบราณที่อัญเชิญมาประดิษฐาน จำนวน 13 องค์ 3) พระพุทธรูปที่จำลองแบบจากที่มีมาในอดีต จำนวน 6 องค์ 4) พระพุทธรูปที่มีมาแต่อดีต โปรดฯ ให้มีเครื่องทรงจักรพรรดิเพิ่มเติม 1 องค์ สถานที่ประดิษฐานอยู่ในพระบรมมหาราชวัง พระวิหาร พระอุโบสถ ภายในพระอารามต่าง ๆ รวมทั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร วัสดุที่ใช้สร้าง ได้แก่ ทองคำ สัมฤทธิ์ นวโลหะ กะไหล่ทอง ปูนปั้นระบายสี วัสดุผสมระบายสีทับ ก่ออิฐถือปูน ทาสีทับ ศิลา ศิลาแลงรักปิดทอง และโลหะผสมอื่น ๆ พระพุทธรูปอิริยาบถนั่งมีขนาดหน้าตักตั้งแต่ 6.8 เซนติเมตร – 1,600 เซนติเมตร (8 วา) พระพุทธรูปอิริยาบถยืน สูงตั้งแต่ 22.10 เซนติเมตร – 3,190 เซนติเมตร (16 วา) พระพุทธรูปอิริยาบถนอน (ไสยาสน์) มีความยาว 332.38 เซนติเมตร (132.75 นิ้ว)

รัชกาลที่ 4 มีพระราชดำริ จำลองพระพุทธรูปโบราณ อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญมาจากเมืองอื่น แก่ไขขนาดพระประธานตามวัด ให้มีขนาดและพุทธลักษณะอยู่ในพระบาลีสสูตร จึงนับได้ว่าการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในงานพุทธศิลป์ไทยอย่างกว้างขวาง ก่อให้เกิดผลกระทบ (Impact) ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นอย่างมาก ศักดิ์ชัย สายสิงห์ (2556: 557) พระพุทธรูปสมัยรัชกาลที่ 4 นี้เป็นพระพุทธรูปขนาดเล็ก..จึงทำให้เกิดรูปแบบใหม่ขึ้นในการประดิษฐานพระพุทธรูปในพระอุโบสถ คือ การประดิษฐานในบุษบก เช่นเดียวกับพระแก้วมรกต ทั้งนี้เพื่อให้เห็นถึงสถานะของพระพุทธรูปเจ้าที่ต้องประทับในปราสาท รวมทั้งเป็นการแสดงออกเพื่อให้ความสำคัญกับพระพุทธรูปเจ้า

โดยพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นองค์แรก ปี พ.ศ. 2378 คือ พระพุทธสัมพรรณี เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ โปรดให้พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐวรการ ทรงสร้างพระนิรันตราย ถือว่าเป็นพระพุทธรูปสำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 อย่างแท้จริง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หล่อพิมพ์เดียวกัน 18 องค์ภายหลังรัชกาลที่ 5 ได้สร้างซุ้มเรือนแก้วรูปพุ่มมหาโพธิ์ และพระราชทานแก่วัดธรรมมยุติกนิกาย ตามพระประสงค์ของรัชกาลที่ 4

สมัยรัชกาลที่ 5 ได้สร้างพระพุทธรูปตามแบบพระราชนิยมของรัชกาลที่ 4 เป็นงานที่สืบเนื่อง นอกจากนี้ ยังจำลองแบบพระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะที่งดงาม จากหัวเมืองต่าง ๆ รวมทั้งจากต่างประเทศจีน อินเดีย ฯลฯ ประดิษฐานรอบพระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 4- 5 เราสามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. อนุรักษ์รูปแบบพระพุทธรูปปฏิมากรที่เคยมีมา เพื่อธำรงรักษารูปแบบตามโบราณราชประเพณี ได้แก่ พระพุทธรูปที่จำลองความงามตามแบบที่มีอยู่เดิม หรือให้สร้างตามลักษณะรูปแบบที่มีมาในอดีต เช่น จำลองแบบพระพุทธรูปมุนี วัดอรุณราชวราราม พระพุทธรูปชินราชจำลอง วัดเบญจมบพิตร ดุสิตวนาราม และพระคันธารราษฎร์ปางขอฝนพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

2. สร้างสรรค์รูปแบบพระพุทธรูปปฏิมากร ตามแบบประเพณีนิยมในสมัยรัชกาลที่ 4 แต่ยังคงพุทธลักษณะบางประการตามที่มีมาในอดีตหรือเป็นพระพุทธรูปแบบผสมผสาน (พระพุทธรูปแบบกึ่งเหมือนจริง) เช่น พระสัมพุทธพรรณี วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (พ.ศ. 2373 เมื่อครั้งยังเป็นพระภิกษุชริญาณ) รวมทั้งการสร้างสรรค์ของช่างพื้นบ้าน ที่คงความงดงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น หลวงพ่อโต วัดอินทรวิหาร

รูปแบบพระพุทธรูปสมัยรัชกาล 4 ที่สร้างขึ้นใหม่โดยช่างหลวง (ช่างในราชสำนัก) เป็นพระพุทธรูปกึ่งเหมือนจริง คือผสมผสานลักษณะความเป็นอุดมคติและสำนึกไว้วางใจกัน มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นคือ ไม่มีอุษณิษะ และมีการครองจีวรเป็นริ้วธรรมชาติแบบธรรมยุติกนิกาย เกิดเป็นพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ได้กระทำสืบเนื่องมา ส่วนพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นตามแบบประชาชนนิยมโดยพระเกจิอาจารย์ที่ประชาชนเคารพนับถือเป็นผู้สร้าง เป็นฝีมือของช่างราษฎร์ (ช่างพื้นบ้าน) ที่สร้างตามความศรัทธาของประชาชน ยังคงลักษณะแบบอุดมคติตามแบบโบราณ ซึ่งมีความงามเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแต่ละท้องถิ่น เช่น หลวงพ่อโต วัดอินทรวิหาร มีขนาดใหญ่ มีพระพักตร์ และลักษณะการครองจีวรที่มีความงามที่แปลกตาออกไป หลวงพ่อขาว วัดลาดกระบัง มีขนาดใหญ่ มีการระบายสีพระโอษฐ์เป็นสีแดง พระมหาพุทธพิมพ์ จ. อ่างทอง มีขนาดใหญ่โตอลังการ มีพระพักตร์งดงามเป็นเอกลักษณ์

ชื่นสุข กาญจนภิญโญวงศ์ (2547: 44) กล่าวสรุปไว้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบศิลปกรรมในสมัยรัชกาลที่ 4 - 5 คือการก่อตั้งธรรมยุติกนิกาย ภายใต้การนำของรัชกาลที่ 4 ตั้งแต่ครั้งผนวชเป็นภิกษุชริญาณ ในสมัยรัชกาลที่ 3 ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และอารยธรรมตะวันตกที่เข้ามาพร้อมลัทธิจักรวรรดินิยม ทำให้แนวคิดอุดมคตินิยมที่สืบทอดเป็นจารีต เมื่อรับวัฒนธรรมอินเดีย ได้ถูกเข้าแทนที่ด้วยแนวคิดสำนึก มีหลักการทางวิทยาศาสตร์อย่างเป็นทางการเป็นผล

ตามแนวคิดสุนทรียศาสตร์แนวตะวันตก เป็นการค้นหาความหมายและคุณค่าของความงามของพระพุทธรูปปฏิมา ได้ศึกษารูปแบบความงามของพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 4- รัชกาลที่ 5 ที่มีความผสมผสานกัน ใน 2 รูปแบบ ดังนี้

1) อุดมคตินิยม (Idealism) เพราะต้องถ่ายทอดความเป็นลักษณะของมหาบุรุษ (มหาปุริสลักษณะ 32 ประการ) ตามพระคัมภีร์ ที่กระทำกันมาตามแบบแผน เรียกว่าแนวประเพณี หรือมาจากโลกแห่งมโนคติของศิลปิน อาจมาจากฝึกปฏิบัติทำสมาธิ ความเป็นอุดมคติ แสดงออกในส่วนของพระพักตร์ พระเศียร พระกรรณ และการแสดงปางของพระพุทธเจ้า

2) สำนึกนิยม (Realism) เชื่อว่าศิลปะ คือ การลอกเลียนลักษณะธรรมชาติที่เหมือนจริง (Realistic) เป็นการถ่ายทอดที่ถือตามการรับรู้ตามความจริง ศิลปินต้องใช้ความสามารถในการลอกเลียนแบบใช้ประ สาทสัมผัสและปัญญาในการเข้าถึงความจริงในสิ่งที่ลอกเลียนแบบด้วย ลักษณะของริ้วจีวร ที่มีการจัดระเบียบเหมือนจริงอย่างเป็นทางการ

ตามแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในทางพุทธศาสนา การรับรู้ความงามของพระพุทธรูปปฏิมา ในมิติทางโลก เป็นประสบการณ์ความงามทางวัตถุ รับรู้ได้ด้วยจากประสาทสัมผัส คือ การเห็น เกิดความรู้สึกซาบซึ้ง ชื่นชม ปิติยินดี เป็นอารมณ์ซึ่งนำไปสู่ความสุขสงบ น้อมนำไปเกิดการรับรู้คุณค่าความงามในมิติทางธรรม เป็นลักษณะของประสบการณ์ที่เกิดจากการปฏิบัติคุณความดี เมื่อนึกถึงครั้ง

ใดก็เกิดความ อึมอึม เกิดปิติสุขอันเป็นความงามภายในจิตใจ เราจึงเลื่อมใสบุคคลที่กระทำความดี เพียงแค่สายตาได้ กระทบ เป็นปัจจัยไปสู่ความบริสุทธิ์ ความงามในทางโลกเป็นปิติสุขที่ไม่เที่ยงแท้ แต่ความงามในมิติทางธรรมจะนำไปสู่ปิติสุขที่แท้จริงคือความหลุดพ้น

การสร้างพระพุทธรูปมาทั้งในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ศิลปินได้สร้างสรรค์ผลงานโดยผสมผสาน ความงามโดยการลอกเลียนธรรมชาติลักษณะที่เหมือนจริง (Realistic) และมีความเป็นอุดมคติ (Idealism) เพราะต้องถ่ายทอดความเป็นลักษณะของมหาบุรุษ (มหาปุริสลักษณะ 32 ประการ) ตาม พระคัมภีร์ โดยในปัจจุบันนี้มีกลุ่มผู้สร้างสรรค์พระพุทธรูปมาในรูปแบบลักษณะที่แตกต่างกัน มีการใช้หลัก ทฤษฎี ทางวิชาการ ประสานกลมกลืนกันอย่างงดงาม จึงเกิดเกณฑ์การตัดสินความงามทางด้านเทคนิค วิธีการทางด้านมโนทัศน์ และการสร้างสรรค์ ศิลปินจะต้องมีความรู้ และศึกษาประวัติความเป็นมา และหลัก ธรรมต่าง ๆ อย่างลึกซึ้งด้วย ซึ่งปัจจุบันเราก็เกิดการยอมรับในแนวความคิดของศิลปินและ ลักษณะ ของความงามในรูปแบบที่หลากหลายมากขึ้น

การสังเคราะห์รูปแบบความงามของพระพุทธรูป

พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใหม่ สมัยรัชกาลที่ 4-5 มีสถานที่ประดิษฐาน ในพระบรมมหาราชวัง ได้แก่ พระที่นั่งสุรลาถพิมาน พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท หอพระราชพงศานุสรณ์ หอศาสตราคม พระที่นั่งอัมพรสถาน พระราชวังดุสิต พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พระอุโบสถ พระวิหาร ภายใน พระอารามต่าง ๆ สามารถสรุปรูปแบบและลักษณะร่วมบางประการได้ดังนี้

1. วัสดุที่ใช้สร้าง ได้แก่ ทองคำ สัมฤทธิ์ นวโลหะ กะไหล่ทอง ปูนปั้นระบายสี ก่ออิฐถือปูน ทาสีทับ วัสดุผสมระบายสีทับ และโลหะผสมอื่น ๆ
2. พระพุทธรูปอิริยาบถนั่ง ขนาดหน้าตักตั้งแต่ 6.8 เซนติเมตร - 1,600 เซนติเมตร (8 วา) พระพุทธรูปอิริยาบถยืน สูงตั้งแต่ 22.10 เซนติเมตร - 3,190 เซนติเมตร (16 วา)
3. พระพุทธรูปในอิริยาบถนั่งขัดสมาธิเพชรและขัดสมาธิราบ แสดงปางสมาธิ และปางมารวิชัย ส่วนพระพุทธรูปอิริยาบถยืนสมภังค์ แสดงปางห้ามสมุทร ปางอุ้มบาตร ปางขอฝน ปางรำพึง ปางถวายเนตร และปางประทานอภัย (ปางห้ามแก่นจันทร์)
4. การครองจีวรของพระพุทธรูปอิริยาบถนั่ง ครองจีวรห่มเฉียงเปิดพระอังสาขวา จีวรจีบเป็นริ้วธรรมชาติมีสังฆาฏิขนาดใหญ่พาดที่อังสาซ้ายยาวจรดพระนาภีพบการครองจีวรเรียบเพียงเล็กน้อย ส่วนพระพุทธรูปอิริยาบถยืน จีวรห่มคลุมและห่มเฉียง จีบเป็นริ้วธรรมชาติ พบการครองจีวรเรียบเพียงเล็กน้อย
5. พุทธลักษณะ พระพักตร์ค่อนข้างกลม มีเปลวรัศมีเหนือพระเศียร พระเนตรเหลือบต่ำ พระขนงโค้ง พระนาสิกโด่ง ขมวดพระเกศาเป็นก้นหอยขนาดเล็ก ไม่มีอุษณิษะ พระกรรณสั้น พระโอษฐ์เรียว พบพระพุทธรูปปฏิมาส่วนหนึ่ง ที่มีพระพักตร์รี มีอุษณิษะเพียงเล็กน้อย มีพระกรรณยาว มีอุณาโลม และมีนิ้วพระหัตถ์ยาวเสมอกัน
6. มีการระบายสีทับพระพุทธรูป เช่น พระพุทธรูปปริตร หอศาสตราคม พระบรมมหาราชวัง พระพุทธรูปประทับนั่งท่ามกลางกลุ่มพระอสีติมหาสาวกภายในพระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวราราม

พระพุทธรูปพระยาสิปามารวิชัย พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมมหาราชวัง หลวงพ่อขาว วัดลาดกระบัง

นอกจากนี้ยังมีลักษณะพิเศษ คือ การครองจีวรลายดอก แสดงด้วยการร้อยเป็นจุดดอกเล็ก ๆ ปรากฏในพระพุทธรูปพระยาสิปามารวิชัย พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามพระบรมมหาราชวังมีการสร้างเรือนแก้วเพิ่มเติมเป็นพุ่มพระมหาโพธิ์อยู่เบื้องหลัง ในพระนิรันตรายที่พระราชทานให้วัดธรรมยุติกนิกาย

สมเด็จพระโลเฟซรัตน์ (2540: 39-43) กล่าวเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่4) สรุปได้คือ พระองค์ทรงยึดมั่นในหลักธรรมพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ทรงออกผนวชในบวรพระพุทธศาสนาเป็นเวลา 27 พรรษา ทรงศึกษาพระธรรมวินัย และวิชาการทางพุทธศาสนาอีกทั้งศึกษาแบบแผนวิทยาการตะวันตก พระองค์จึงไม่ทรงเชื่อตามโบราณราชประเพณีอย่างไรเหตุผล พระองค์ทรงปฏิรูปพระพุทธศาสนา สอบสวนพุทธลักษณะ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แล้วสร้างสรรค์พระพุทธรูปแบบใหม่ตามที่ทรงเชื่อว่าถูกต้องตามพุทธลักษณะอย่างแท้จริง

การรับรู้คุณค่าความงามของพระพุทธรูป สมัยรัชกาลที่ 4 – 5

เมื่อมองเห็นพระพุทธรูปในภาพรวม ได้ระลึกถึงพุทธประวัติตอนต่างๆ ที่ทำให้เราได้เข้าใจหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เรื่องอริยสัจ 4 โอวาทปาติโมกข์ (โอวาท 3) เห็นหนทางแห่งการพ้นทุกข์ เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ เตือนสติให้ระลึกถึงเรื่องคุณธรรม เห็นความสง่างามของพระพุทธรูป บ่งบอกถึงบารมีแห่งความดี และทำให้เกิดความศรัทธาในคำสอนของพระศาสดา เมื่อวิเคราะห์ในรายละเอียดสามารถแยกแยะรายละเอียดต่างๆ ได้ดังนี้

1. สี ส่วนใหญ่เป็นสีทอง ซึ่งเป็นสีของวัสดุ ลักษณะเป็นสีทองขดมันและสีทองด้าน ทำให้เกิดคุณค่าน่าเคารพบูชา ตรงตามคัมภีร์บุริสลักษณะ ที่มีพระฉวีเป็นสีทอง ส่วนพระพุทธรูปเขียนสีทำให้เกิดความรู้สึกความงามที่แตกต่างจากวัสดุที่เป็นโลหะ ทำให้พระพุทธรูปดูเหมือนที่มีชีวิต

2. เส้น เส้นที่ปรากฏ เป็นเส้นรอบรูปองค์พระพุทธรูปส่วนใหญ่เป็นเส้นโค้ง รวมทั้งเส้นที่แสดงรายละเอียดของพระพุทธรูป เช่น เส้นพระขนง เส้นขมวดพระเกศา เส้นของเปลวรัศมี เส้นของพระเนตร สันพระนาสิก เส้นที่เกิดจากริ้วจีวรที่มีการจัดระเบียบ และเส้นรอบรูปของพระพุทธรูปเกิดเป็นความงามเชิงเส้น ให้ความรู้สึกอ่อนโยน มีเมตตา สงบ

3. รูปทรงปริมาตร จะมาจากขนาดของพระพุทธรูป ที่เกิดจากการมองความงามทางด้านหน้าของพระพุทธรูป ในอริยาบถนั่งจะมีรอบเส้นเชิงนัยแสดงรูปร่างสามเหลี่ยม ส่วนอริยาบถยืนจะเป็นรูปสามเหลี่ยมฐานแคบ ให้ความรู้สึกมั่นคง สง่างาม น่าเคารพบูชา อริยาบถนอน (ไสยาสน์) แสดงถึงความสงบ พระพุทธรูปขนาดเล็กให้ความรู้สึกสมถะ หากมีขนาดใหญ่จะมีปริมาตรมากให้ความรู้สึกอลังการ น่าศรัทธา น่าเกรงขาม

4. ขนาดสัดส่วน ขนาดสัดส่วนของพระวรกาย มีขนาดกลมกลืนกับ ขนาดของพระพักตร์ และเปลวรัศมี ที่ไม่ใหญ่ไม่เล็กจนเกินไป ทำให้เกิดความรู้สึกสมดุล

5. พื้นผิว พระพุทธรูปส่วนใหญ่จะมีพื้นผิวเรียบ เกิดความรู้สึก สงบ น่าศรัทธา และพื้นผิวที่เกิดจากเครื่องทรงจักรพรรดิของพระพุทธรูป เกิดความรู้สึกประณีตบรรจง

6. แสงเงา แสงเงาของพระพุทธรูป เมื่อมีแสงตกกระทบจะมีความเงางามที่เกิด จากเนื้อวัสดุและการจัดองค์ประกอบ ทำให้เกิดมิติของพระพักตร์ที่งดงาม ดูมีพลัง และแสดงคุณค่าแห่งความดีงาม

7. บริเวณว่าง บริเวณว่างภายในและภายนอกรูปทรง ทำให้จิตใจเกิดความปลอดโปร่ง โล่งสบาย สงบและผ่อนคลาย

คติความเชื่อในลักษณะของมหาบุรุษได้แพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนทุกประเทศ โดยเฉพาะประเทศไทย แต่ยังไม่มียุคศิลปะหรือช่างคนใดที่จะสามารถสร้างพระพุทธรูปให้มีพุทธลักษณะของมหาบุรุษครบทั้ง 32 ประการ หรือมีอนุพยัญชนะ (ลักษณะย่อย) ทั้ง 80 ประการ ครบถ้วนสมบูรณ์ได้ในเชิงรูปธรรม แต่ลักษณะร่วมบางประการ ที่แสดงออกมา คืออาการสงบ สวรรค์ สีสหน้าแสดงอุเบกขารมณ์ มีพระเนตรที่เหลือบต่ำแสดงความมีเมตตา การไม่แสดงรูปร่างตามหลักกายวิภาค ยังแสดงให้เห็นถึงสภาวะธรรมที่หลุดพ้นแตกต่างจากปุถุชนทั่วไป เมื่อเวลาผ่านไปบริบททางสังคมเปลี่ยนแปลง หลักการความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ความเป็นเหตุผล ก็เข้าไปมีส่วนเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางความงาม แต่สิ่งที่ยังไม่เปลี่ยนแปลง คือความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อหลักคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ข้อเสนอแนะในการวิจัย

ประเด็นที่ 1 ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน มีการสร้างพระพุทธรูปสำคัญหลายองค์และมีขนาดค่อนข้างใหญ่ จึงควรทำการศึกษาในรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปในสมัยปัจจุบันด้วย

ประเด็นที่ 2 รูปแบบพระพุทธรูปมีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง จึงควรศึกษารูปแบบพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 6 - รัชกาลที่ 8 ด้วย เพื่อให้เห็นพัฒนาการความต่อเนื่องจนมาถึงสมัยปัจจุบัน